

DABARTINĖS LIETUVIŲ LITERATŪRINĖS KALBOS BŪDVARDŽIŲ LAIPSNIAI IR JŲ REIKŠMĖS

A. VALECKIENĖ

§ 1. Atskiri daiktai gali turėti nevienodą ypatybės kiekį. Lyginamų daiktų ypatybės kiekio skirtumus parodo laipsnių formos.

Dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje galime išskirti du savarakiškus laipsnius: aukštesnįjį ir aukščiausiąjį. Be šių, dar vartojamas vadinamasis aukštėlesnysis ir visų aukščiausiasis laipsnis. Bet jie, kaip vėliau matysime, atskirų laipsnių nesudaro, yra aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio variantai su tam tikru reikšmės niuansu.

Prie laipsnių nepriklauso nelyginamoji būdvardžio forma (*gėras*, -à, *sėnas*, -à), kuri parodo tik pačią daikto ypatybę, o ne jos kiekį kito daikto ypatybės atžvilgiu.¹

Nepriskirtinos prie laipsnių ir tokios formos, kuriomis iš tikrųjų reiškiamas tam tikras ypatybės kiekis, bet nusakomas jis subjektyviai, be apibrėžto lyginimo su kitu daiktu. Dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje subjektyvinės reikšmės dariniais, neįeinančiais į laipsnio kategoriją laikytini: būdvardžiai su priesaga -*okas*, -a², priešdėliais *apy-*, *po-* (*senókas* laikas, *apýgilė* duobė, *pómažis* autuvas), reiškiantys apskritai ne visai pilną ypatybės kiekį, ir mažiškieji būdvardžiai (*mažýtis*, -ė, *jaunùtis*, -ė), paprastai žymintys ypatybės gausumą.

Tuo būdu lyginamąjį elementą, nusakant ypatybės kiekį, laikome pagrindiniu laipsnio kategorijos bruožu.

§ 2. Dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje įprastos sufiksinės laipsnių formos. Aukštesnysis laipsnis sudaromas iš nelyginamosios formos su priesaga -*esnis*, -ė, aukščiausiasis laipsnis — su priesaga -*iausias*, -ia³, pvz.: *gėras*, -à, *gerėsnis*, -ė, *geriausias*, -ia; *žalias*, -ià, *žalėsnis*, -ė, *žaliausias*, -ia; *gražus*, -ì, *gražėsnis*, -ė, *gražiausias*, -ia. Laipsnių formos išvedamos tik iš kokybinių būdvardžių. Atskiri aukštesniojo ir

¹ Plg. В. В. Виноградов, Русский язык, 243, Москва—Ленинград, 1947; Современный русский язык, Морфология, под редакцией акад. В. В. Виноградова, 142, Москва, 1952.

² Latvių kalboje su mūsų -*okas*, -a atitinkančia priesaga -*āks*, -ā sudaromos aukštesniojo laipsnio formos, pvz.: *mazāks*, -a 'mažesnis', -ē', *lielāks*, -a 'didesnis', -ē'.

³ Dėl šių priesagų kilmės žr. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos, 137—138, Vilnius, 1957; J. Otrębski, Gramatyka języka litewskiego, 3, 127, Warszawa, 1956.

aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai lietuvių kalboje neturi nelyginamosios formos, atitinkamą šaknį rodo daiktavardis, pvz.: vyrėsnis, -ė, vyriáusias, -ia (: v́yras), viršėsnis, -ė, viršiáusias, -ia (: viršùs), galiáusias, -ia (: gálas). Greičiausiai jie ir bus sudaryti iš minėtųjų daiktavardžių. Kai žymimas daiktas norimas pabrėžti, išskirti iš kitų, tam tikrame kontekste, ypač tar-mėse, dažnai pavartojamos aiškos daiktavardžių formos su aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio priesagomis, pvz.:

Ano dalgis buvo už visus dalgius dalgėsnis Vks. *Jie man gimėnės, giminesnių nebereikia* Jnšk. *Ans buvo už visus meistrus meistrėsnis* Vks. *Kai ji nedirba, tai dar mėslišesnė* (nešva-rėsnė) Skr. *Jis didelis sukčius: jis ir už sukčių suktesnis, ir už šunį šu-nesnis* Jabl R I 207. *Ėjau girion giriausio n, kirtau pušį pušiáu-sią* (iš oracijos) Jž.

Aukštesnysis laipsnis

§ 3. Aukštesniojo laipsnio būdvardžiai dabartinėje lietuvių literatū-rinėje kalboje reiškia ypatybę, kurios tam tikras daiktas turi daugiau, ne-gu kitas konkretus daiktas, arba, apskritai, kiti panašios rūšies daiktai; taip pat ypatybę, kurios tas pats daiktas dabartiniu metu arba tam tik-rose aplinkybėse turi daugiau, negu turėjo anksčiau ar turės vėliau. Pagal tai, koku atžvilgiu nurodomas daikto ypatybės didesnis kiekis, galima skirti tris aukštesniojo laipsnio reikšmes: objekto lyginamąją, subjekto lyginamąją ir objekto neapibrėžtą — eliatyvinę reikšmę⁴.

1. Objekto lyginamoji reikšmė

§ 4. Objekto lyginamosios reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvar-džiai parodo, kad iš dviejų konkrečių daiktų vienas turi didesnę žymimos ypatybės kiekį. Dviejų daiktų ypatybės lyginimas dabartinėje literatūri-nėje kalboje reiškiamas sakinyje dažniausiai su prielinksniu už ir jung-tukais *kaip, nekaip, negu, nei*. Taip pat dviejų daiktų ypatybė lyginama be jokio jungiamojo žodžio — atskirais sakiniais (žr. pavyzdžius toliau).

§ 5. Ypatybių lyginimas gali būti dvejopo pobūdžio: pabrėžiamasis ir santykinis.

a) Pabrėžiamasis daiktų ypatybės lyginimas. Kai ku-rios ypatybės yra būdingos, įprastos tam tikriems daiktams, pvz., saldu-mas medui, baltumas sniegui ir t. t. Jos čia, palyginti su kitais daiktais, gausios, didelės, galima jas vadinti pilnomis ypatybėmis. Lyginant du daiktus, remiantis vieno iš jų minėtojo pobūdžio ypatybe, kito daikto ypatybės didesnis kiekis pasakomas su pabrėžimu, iškelimu. Dabartinėje literatūrinėje kalboje šios rūšies aukštesniojo laipsnio būdvardžiai ypač dažni poezijoje, pvz.:

⁴ Dėl terminų plg. С. Г. Ильенко, О значении простых форм степеней сравне-ния прилагательных в современном русском литературном языке. — «Ученые записки Ленинградского гос. пед. ин-та им. А. И. Герцена», 130, 60 tt., 1957.

Saldžiai mažytis miega šilkinuos vystykluos ir baltiesniuos už sniegą pūkinuos pataluos Nėr P I 143. *Ažuolas skerdėja, trupa grانيتas, — lieka kietesnis už akmenį žodis, didžiojo dainiaus seniai pasakytas* Miež ML 349. — *Žiūrėk, sūneli, klausykis ten visų. Būk mažesnis ir už aguonos grūdėlį, niekam nešok į akis* Balt PV 29. *O vandenys upe-liol! — Našlaitės ašaros sraunesnės ir už juos* Nėr P I 105. *Už bombų sprogimus, už gaudesį patrankų stipresnė žemei jos ir meilė, ir daina* Miež ML 354. *Teisybė už auksą brangesnė* Grz. *Myli lietuvę gražesnis jaunimas, negu kad rožių ir tulpių audimas* Mair R I 58. *Mikliai, rodos, lieknoji stirnaitė šokinėja uolėtu keliu. Bet miklesnė kalnietė mergaitė — skrenda lekia kalnų vėjeliu* Miež ML 330.

b) Santykinis daiktų ypatybės lyginimas. Santykinio lyginimu iškeliamas vieno daikto santykis su kitu daiktu tam tikros ypatybės kiekio atžvilgiu be jokio pabrėžimo. Lyginami du atitraukti daiktai be apibrėžtos ypatybės. Daiktas, su kuriuo lyginant parodomas kito daikto ypatybės didesnis kiekis, gali ir nepasižymėti lyginamąja ypatybe, pvz., teigdami: *Tėvas geresnis už motiną*, kartais visai nenorime pasakyti, kad tėvas geras. Tokios rūšies aukštesniojo laipsnio būdvardžiai dažniau pasitaiko atpasakojime, buitinėje kalboje, pvz.:

Sukrovė šiaudų stirtą, aukštesnę už klotimą Kp. *Apgaukite dabar vaiką!.. Šioje gadynėje nė vieno nerasi už save kvailiesnio...* Žem R I 29. *Juk tavo gyvenimas vertesnis už Driežą, o plikas esi kaip šuo per tą prakeiktą smarvę!* Žem R I 67. *Mažesnis už šunį, didesnis už arklį (balnas) Lš. Karvių ir kiaulių mėšlas kabėsnis, negu arklių Vdk. Loviai buvo ilgėsnis, nei žmogaus ūgio* Myk-Put S 150. *Motina ir abi Balsytės ragavo dėdienės ragaišį ir sūrį. Gardumėlis ragaišio! Minkštas, purus, išakijęs, ir kaip skaniai kvepia! Na, sūris kaip sūris — ir mūsų šėkis ne prastesnis* Myk-Put S 404.

Kai lyginami du vienuose daiktai su antoniminės reikšmės ypatybėmis, antrasis objektas gali būti išleistas; jis numanomas iš konteksto, pvz.:

Atiduok mano lazda, mano prašmatnesnė Upt. *Šita akis žemesnė, mažiau mato* Ut. *Tur būt, antroji pusė žiemos bus skaudesnė (šaltesnė) Gs. Aš maniau, kodėl čia tu vis slenki, o čia, mat, sėdynės vienas kraštas pakilesnis* Srv.

Reikia pasakyti, kad pabrėžiamasis ir santykinis daiktų ypatybės lyginimas vienas nuo kito griežtai nesiskiria. Abiem atvejais aukštesniuojų laipsniu išreikštas didesnis daikto ypatybės kiekis nusakomas kito daikto ypatybės atžvilgiu. Be to, būdingos, pilnos ypatybės ne visada absoliučiai vienodos ir visų gali būti suvokiamos kaip tokios. Dėl to pasitaiko kontekstų, iš kurių sunku nustatyti, ar dviejų daiktų ypatybės lyginimas santykinis, ar pabrėžiamasis, pvz.:

Kvailas draugas už priešą pavojingesnis TŽ V 600. *Gera partitis brangesnė už pinigą* Krt.

Santykinio ir pabrėžiamąjo daiktų ypatybės lyginimo artimumas leidžia manyti, kad jie bus vienas iš kito išsirutulioję. Tačiau dabar jau

sunku nustatyti, kokių pagrindų buvo pradėtas pirma reikšti didesnis ypatybės kiekis ir tuo būdu — kokia buvo pirminė aukštesniojo laipsnio funkcija — iškelti didesnę, negu pilną, ypatybės laipsnį ar tik parodyti atskirų daiktų ypatybės kiekio skirtumą.

Kai kuriose kalbose aukštesniojo laipsnio formos yra sudaromos su priesaga **-tero-/-toro-*, pvz.: gr. ὠμό-τερο-ς iš ὠμός 'žalias, nevirtas', skr. *āmā-tara-h* iš *āmāh* 'taip pat'. Ši priesaga iš pradžių turėjo dviejų sąvokų priešpastatymo reikšmę⁵. Lietuvių kalboje taip pat yra išlikusių atskirų žodžių su šios priesagos pirmine (priešpastatymo) reikšme, pvz.: *pastaras* (ir *pasteras*), *ant(a)ras*, *kat(a)ras*.

Aukštesniojo laipsnio priesagos **-tero-/-toro-* pirminei (priešpastatymo) reikšmei artimesnis santykinis lyginimas.

§ 6. Dviejų lyginamų daiktų ypatybės kiekio skirtumas gali būti nusakytas mato vienetais, kurie dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje paprastai reiškiami skirtumo įnagininku, pvz.:

Jis, Antanas, buvo vyriausias, Jokūbas dvejaus metais jaunesnis, o jauniausiasis, Steponas, išmirus dviem broliams ir trim seserims, buvo daugiau kaip dvidešimčia metų už Antaną jaunesnis Myk-Put S 247. *Kad vienu numeriu mažesni [batai], būtų buvę kaip tik Ign.*

Kai kuriuose pasakymuose ypatybės skirtumo matą gali išreikšti galininko linksnis su prielinksniu *per*, pvz.: *Sūnus prakirto tėvą* (pralenkę ūgiu): *per visą sprindį yr jau aukštesnis* Dr.

§ 7. Tam tikrais atvejais objekto reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiai turi aukščiausiojo laipsnio reikšmę. Tai atsitinka tada, kai vienas daiktas lyginamos ypatybės atžvilgiu priešpastatomas visiems kitiems tos rūšies daiktams, dažnai pabrėžiant, kad kito daikto su tokiu dideliu ypatybės kiekiu nėra. Paprastai šios rūšies daiktų ypatybės lyginimas reiškiamas sakinyje su prielinksnių *už, iš* ir įvardžių *visas, -a, viskas* junginiais: *už visus, už viską, iš visų, užvis*, pvz.:

— *Dabar žinau, dėl ko ji vis taip suniurusi. Mat, mylėjo kitą... Kodėl man nepasisakė?.. Ji pati, pati kaltesnė... Ne, jisai kaltesnis... melavo, vedžiojo, paskui džiaugėsi nusikratęs... Jisai, Pranukas, už visus kaltesnis... Žem R I 198—199. Jis už visus drąsesnis* Cs. *Kur už visus širmesnis, už visus gražesnis, tai aš skirsiu tą žirgelį per laukelį joti* (d.) Skp. *Sveikata už viską meilesnė* Nj. *Kas iš [visų] jūsų greitesnis?* Ėr. Ė *iš visų viršesnis* auga *baravykas* Baran AŠ 21. *Sekmadieniais užvis didesnis* Jomarkas Krtv.

Tokios pat rūšies, bet daugiau tarminiai pavyzdžiai yra su prielinksniu *per*: *Gaubys per visus vertesnis* Plt. — *Kas kaltas, tas kaltas, bet tenponas pervis kaltesnis* Žem R II 108.

Lietuvių kalboje neigiami pasakymai (arba juos atstojantys klausimai) su aukštesniojo būdvardžių laipsniu, t. y. tiesioginiai teigimai, kad

⁵ А. Мейе, Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков, 282, Москва—Ленинград, 1938.

daikto su didesniu ypatybės kiekiu, kaip iškeltas, nėra, prilygsta teigiamiesiems pasakymams su aukščiausiuoju būdvardžių laipsniu, pvz.:

Prie sunkaus darbo nebuvo už jį geresnio: ar akmenis, ar kelmus rauti, be Kazio nė eiti nėjo (Kazys buvo geriausias) LzP I 221. *Nors tu kiaurą žemę eisi, bet meilesnės už tėvynę pusės neapeisi* (tėvynė meiliausia) Pln. *Gyvybė! Nėr už ją stipresnio*, — gyvybės nieks nenugalės (gyvybė stipriausia) Miež ML 99. *Sunku būtų rasti žmogų tylesnį už jį: jis beveik visai nekalbėjo* Balč AŽ 6. — *Oi, tėvai, neapkalbinėk Kazimiero!* — užtarė motina. — *Pasakyk, ar yra mūsų sodoj už jį doresnis vaikiš?* Žem R I 13. *Ir atrodė man, kad nėra didesnės laimės, kaip būti užaugusiu, stipriu bernu* Balt PV 171. *Daug mergaičių pakrančiais Dubysos, kaip lelijų, baltų ir aukštų; žydi veidu, kaip putinas, visos; gražesnių neišgirsi balsų* Mair R I 79.

Kai kuriose tarmėse tokie neigiami pasakymai pasitaiko dar su priešlinksniais, pvz.:

Man nėr geresnių grybų per baravykus Alv. *Man nebuvo gražesnių skepetaičių per lininukes* Rdm. *Nėr darbėsnės ir gražesnės per mano mergelę* Rod. *Kur tu rasi lankstesnį per jį?* Lp.⁶

Aukštesniojo laipsnio būdvardžiai vietoje aukščiausiojo laipsnio vartojami ir kitose kalbose. Pvz., rusų kalbos aukštesniojo laipsnio formos *худший, лучший, высший, низший* gali parodyti ir aukščiausiojo laipsnio ypatybę, plg.: *Мы горды страной лучшей в мире*⁷.

2. Subjekto lyginamoji reikšmė

§ 8. Subjekto lyginamosios reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiai parodo, kad tam tikras daiktas vienu metu ar vienokiose aplinkybėse turi daugiau ypatybės, negu kitu metu ar kitokiose aplinkybėse. Kadangi, nusakant ypatybės kiekį, yra lyginamos ne dviejų atskirų daiktų, o vieno ir to paties daikto ypatybės įvairiais atvejais, tai ši aukštesniojo laipsnio reikšmė ir vadinama subjekto lyginamąja.

§ 9. Subjekto reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiais retai nusakomas didesnis daikto ypatybės kiekis pabrėžiamuoju lyginimu, t. y. remiantis nelyginamąja būdvardžio forma išreikšta pilna ypatybe. Ypatybės pilnumas šiuo atveju suvokiamas iš konteksto. Pvz.:

Medžioklę darė, kad sūnus pasimiklintų, po girias paskraidytų, bet medžioklėje ilgis vienui vienas šalimis jodinėdavo, smeigenos rankon neimdamas, vilyčių kilpiniu nebetempdamas, niauresnis grįždavo, nei iš namų išjodavo Krėv DŠP 139. *Ne vienas kryžiuotis, kuris*

⁶ Iš šios rūšies konstrukcijų išaugo ir tokie pasakymai: *Nėr mėsos per kiaulieną* (geresnės už kiaulieną) Jabl R I 658. *Nėr valgymo per šviežias bulves su sviestu*. Ds. *Nėr medžio per qžuolą* (stipresnio, gražesnio) Ėr.

⁷ Kad aukščiausiasis laipsnis yra susijęs su aukštesniuoju ir, galimas daiktas, net išsirutuliojęs iš jo, taip pat rodo šių formų daryba kai kuriose kalbose. Pvz., senoji ide. kalbų aukščiausiojo laipsnio priesaga *-istho- yra tik nauju formantu išplėsta aukštesniojo laipsnio priesaga *-ies-/-ios-, plg. gr. ἡδιστος < * ἡδ-ισ-ων 'saldesnis', ἡδ-ιστο-ς 'saldžiausias'. Latvių kalboje naujos laipsnių formos, bet aukščiausiasis laipsnis taip pat yra sudaromas iš aukštesniojo su įvardinės kilmės pabrėžiamąja dalelyte vis-, pvz.: labāks 'geresnis', vislabākais 'geriausias'.

piktesnis, negu patsai apie save mano, paguldė tenai savo galvą Krėv DŠP 23.

Dažniau toks daikto ypatybės lyginimas pasitaiko tik su pabrėžiamąja dalelyte *dar*, pvz.:

Baltą vilną prausia, kad dar būtų baltėsnė Tvr. *Tu kaip kalbi — gudrus, kaip nekalbi — da gudresnis* Ėr. *Kad aš sėjau, linksma buvau, kad ravėjau, dar linksmesnis* StnD 14. *Mašina suterškėdavo dar pašėlesniu užimu* Balt PV 128. *Vėjo pučiama, balta raudona, žmonelių kalbama, da raudonesnė* JD 234.

Be pabrėžiamojo žodžio lietuvių literatūrinėje kalboje daug gausiau ir plačiau subjekto reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiai parodo didesnę ypatybės kiekį santykinio lyginimu. Daikto ypatybės lyginimo momentai gali būti nusakyti įvairiausiais būdais. Labai dažnai jie reiškiami laiko aplinkybėmis, laiko aplinkybės šalutiniais sakiniais, pvz.:

Vakar pilnesnį arkliai buvo: krūmuose ganėm Trgn. *Tie, kurie jį pažinojo, kalbėjo, kad, jaunas būdamas, linksmesnis buvo* Krėv DŠP 110. *Atkuto ir jis po ligos — tuoj raudonesnis, gražesnis* Ėr. *Sunkesnis vežimas prieš kalną* Rz. *Kaip pagėrė, tuoj pilnesnis, kaip padėdė, tuoj greitesnis ma bėras žirgelis* (d.) Švnč.

Lyginamieji ypatybės kiekio momentai taip pat neretai išryškėja iš sakinių, rodančių, be laiko, dar ir sąlygos santykius. Žymimo daikto ypatybės kiekis, po to, kai bus išpildyta arba — jei bus išpildyta tam tikra sąlyga, pasidarys didesnis, pvz.:

Pilk į šarmą pelenų, tai bus gailėsnis Lš. *Nukūgink* (nuspausk) *kiek žemiau, bus gražesnė bandelė* Vlk. *Atkirsk galą karties, bus trumpesnė* Dglš.

Subjekto reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiai beveik nevartojami su lyginamaisiais žodžiais, nors, iš viso, tokie pasakymai galimi, plg.:

Šiandien prastesnis kelias, kaip vakar Skp. *Mortai toks gyvenimas atrodė įprastas ir suprantamas, daug įdomesnis už tuos mėnesius, kada vyras ištisas dienas ir naktis praleisdavo ežere, o ji akis pražiūrėdavo, belaukdama pasirodant valčių ežero pasisukime, ties mišku* Vencl R III 207.

§ 10. Aukštesniojo laipsnio būdvardžių subjekto ir objekto reikšmės glaudžiai tarp savęs susijusios. Tarp jų tik toks skirtumas, kad vienu atveju didesnis daikto ypatybės kiekis yra nusakomas, priešpastatant jo ypatybę kitam daiktui (objekto reikšmė), o kitu atveju — priešpastatant jo ypatybę to paties daikto kitai būsenai (subjekto reikšmė). Pasi-taiko pereinamųjų atvejų, plg. sakinį: *Užakuotas medus gardesnis* Užp. Čia galima suprasti, kad lyginamos dvi skirtingos medaus rūšys, taip pat galima galvoti, kad lyginamas tas pats daiktas skirtingose aplinkybėse.

3. Nelyginamoji — ellatyvinė reikšmė

§ 11. Šios reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiais nusakomas didesnis daikto ypatybės kiekis tos rūšies daiktų, kokie jie paprastai būna, atžvilgiu. Kadangi antrasis objektas ar lyginamasis momentas — neapi-

brėžti, tai negali būti ir apibrėžto daiktų lyginimo. Tuo būdu šios reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiai žymia dalimi nustoja pagrindinio laipsnio kategorijai būdingo bruožo — daiktų lyginamojo elemento. Dėl to jų reikšmę vadiname eliatyvine.

§ 12. Eliatyvinės reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiai gali turėti neapibrėžtą išskiriamąją funkciją, pvz.:

A k y l e s n i s stebėtojas būtų įžiūrėjęs Stepono išvaizdoje tam tikrų liokajiškų bruožų Myk-Put S 106. Ir ilgai vakarą svajojo ji ir mąstė apie bernelį, apie sunkią jo dalelę. Giliai jautė vargingą jo padėjimą... O [...] popiet, tėvui nežinant, tylomis nusiuntė jam ir valgio gardesnio, ir gėrimo saldesnio nuo savo tėvo skobnių... Krėv DŠP 54. Mes turime mokytis iš geresnių, ne iš blogesnių pavyzdžių Leninas R XII 398. Venta pradėjo tvinti, ir vanduo jau visas slesnesnes vietas apsėmė Vks.

Kai norima pabrėžti išskiriamą daiktą, nurodyti jį kaip žinomą, dažnai prie tokio aukštesniojo laipsnio būdvardžio pridedama dar įvardžiuotinė galūnė arba iš viso jis pakeičiamas nelyginamąja įvardžiuotine forma. Toks aukštesniujo laipsniu išskiriamo daikto pabrėžimas ir, iš viso, aukštesniojo laipsnio formos pakeitimas įvardžiuotine forma galimas literatūrinėje kalboje tada, kai išskiriamoji ypatybė yra antoniminės reikšmės, t. y. kai šios ypatybės daiktą galima priešpastatyti kitam daiktui su priešinga ypatybe. Pvz., įvardžiuotinėmis formomis lengvai pakeičiami trečiojo ir ketvirtojo sakinio būdvardžiai, būtent: *Mes turime mokytis iš gerųjų, ne iš blogųjų pavyzdžių. Vanduo jau visas slesnqsis vietas apsėmė.* Įvardžiuotinė šios rūšies aukštesniojo laipsnio forma galima tokia sakinyje, pvz.: *Į senį Daubarą kreipdavosi visokių patarimų ne tik artimesnieji kaimynai, bet ir iš gretimų kaimų Myk-Put S 207.*

Dar ryškesnę išskiriamąją eliatyvinę reikšmę turi aukštesniojo laipsnio būdvardžiai su įvardine dalelyte *kur*, pvz.:

Palik kur ilgesnių šiaudų kraitukei pinti Alv. Jonas arė dirvas, parinkdamas *kur sausesnes lauko pakilumėles* Balt PV 56.

§ 13. Eliatyvinės reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiai taip pat gali rodyti ir be jokio išskyrimo, palyginti su kitais daiktais ar kitomis to paties daikto būsenomis, didesnę ypatybės kiekį. Šiais atvejais iš tikrųjų pasakomas apskritai ne visai pilnas ypatybės kiekis, pvz.:

Pakilus siūlus tyčiomis paliekt, kad audeklas raštą išduotų aiškesnį Šts. Kad ir *didesniū* metų, sveikas žmogus gražiai atrodo Gs. Kai *kluonas erdvesnis*, geriau, yra daugiau podėlio Nmn. Tankiai per šienapiūtę tyvaliuoja vanduo po žolyną pasruvęs, o jei kartais *sodresnis* lietus sudrožia, tada Venta beveizint pakyla Žem R I 91. Sukilimą gali laimėti tik valstietis. [...] O bajorija ne tik nepasieks jokio politinio tikslo, bet bus taip sunaikinta, kad jau vargu, ar galės vaidinti *svarbesnį* vaidmenį politiniame Lietuvos gyvenime Myk-Put S 486. Piauk rugius kaip žemiau, kad rugiena būtų *žemesnė* Prng.

Formaliai šio atvejo eliatyvinės reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiai priartėja prie būdvardžių tipo *gerókas*, *-a*, *apýgeris*, *-ė* funkcijos, kurie taip pat žymi apskritai ne visai pilną ypatybės kiekį. Kai kuriuose kontekstuose šių formų reikšmės sutampa, plg.: *O Staklys ėmė lankyti pas Mortą, kada tik būdavo laisvesnis malūne* Vencl R III 212. *Dabar apylaisvis laikas, veju pančius* Skp. Šiuose sakiniuose aukštesniojo laipsnio ir priešdėlio *apy-* būdvardžius galima sukeisti be didesnio reikšmės skirtumo. Vis dėlto, būdvardžių su priešdėliu *apy-* ar *priesaga* *-okas*, *-a* reiškiamas ypatybės kiekis yra labiau atitrauktas; eliatyvinės reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiais nusakant neapibrėžtą, ne visai pilną ypatybės kiekį, jaučiamas didesnis santykis su kitais daiktais ar kitomis to paties daikto būsenomis.

§ 14. Kaip rodo pavyzdžiai, eliatyvinė reikšmė yra išsirutuliojusi iš lyginamųjų aukštesniojo laipsnio reikšmių. Daugiau turime atvejų iš lyginamosios objekto reikšmės. Visi § 12 eliatyvinės reikšmės aukštesniojo laipsnio pavyzdžiai rodo tiesioginį santykį su lyginamąja objekto reikšme: neapibrėžtas didesnis daikto ypatybės kiekis nusakomas tos rūšies kitų daiktų, kokie jie paprastai būna, atžvilgiu. § 13 pavyzdžiuose galima įžiūrėti santykį tiek su subjekto, tiek su objekto lyginamąja reikšme, t. y. šio atvejo eliatyvinės reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiai nusako apskritai ne visai pilną ypatybės kiekį ir tos rūšies kitų neapibrėžtų daiktų, ir to pat daikto kitų neapibrėžtų būsenų atžvilgiu.

Pereinamųjų atvejų galima rasti tarp eliatyvinės ir abiejų lyginamųjų reikšmių, pvz.:

Kresnas arklys tvirtesnis darbui (palyginti su nekresnu arkliu ar apskritai?) Svn. *Kas visą sodybą turėjo iš vienos pusės gatvės, destis, platesnę* (palyginti su kitomis to kaimo sodybomis ar apskritai?), *tas pirkią ir klėteles statėsi abipus kiemo* Vaižg DD 36. *Užkąsk skerstuvį, Petreli, — tarė [Gorys], — būsi tvirtesnis* (negu dabar ar apskritai?) Žem R I 185.

Eliatyvinės reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiai skiriasi nuo lyginamųjų reikšmių būdvardžių savo sintaksinėmis funkcijomis. Objekto ir subjekto reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiams būdinga vardinės tarinio dalies funkcija. Eliatyvinės (nelyginamosios) reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiai paprastai eina pažyminiais. Sintaksinės funkcijos pasikeitimas, galimas daiktas, ir bus nulėmęs aukštesniojo laipsnio būdvardžių lyginamojo elemento susilpnėjimą ir tuo pačiu eliatyvinės reikšmės išsirutuliojimą iš lyginamųjų aukštesniojo laipsnio reikšmių.

§ 15. Reikia pasakyti, kad eliatyvinės reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardis su nelyginamąja to paties būdvardžio forma įgyja artimą aukščiausiam laipsniui reikšmę, parodo neapibrėžtos ypatybės labai didelį kiekį. Tokios konstrukcijos būdingos žemaičių tarmei, ypač jos buvo gausiai vartojamos XIX a. žemaičių raštuose, pvz.:

Paskuo tame kalne palikusys ar iškasusys gilią gilėsnę duobę ketvirtainę, idėjo tenai rentinį jau medžių, jau akmenų Dauk B 195. *Čia ji atdarė savo skrynias, skryneles, prikrautas pyragų įvairių įvairėsnų ir skanių skanesnių, kepenių ar pečenų kvepian-*

čių kvėpiantesnių, [...] alaus seno senesnio, stiprio stipresnio Dauk B 54. *Tirštą tirštesnę lapynę išverd, o šeimyna nevalgo* Šts.

Dviejų ypatybių, išreikštų aukštesniojo laipsnio būdvardžiais, lyginimas

§ 16. Aukštesniojo laipsnio būdvardžiai taip pat vartojami, lyginant dvi to paties daikto ar tam tikru atžvilgiu artimų daiktų ypatybes. Abi ypatybės reiškiamos aukštesniojo laipsnio formomis ir jos viena nuo kitos priklauso. Paprastai šie aukštesniojo laipsnio būdvardžiai vartojami su gretiminiais jungtukais arba pabrėžiamosiomis dalelytėmis, pvz.:

Kuo labiau išsivysto stambieji fabrikai ir gamyklos, tuo dažnesni, stipresni ir atkaklesni darosi darbininkų streikai, tad, *kuo didesnė yra kapitalizmo priespauda, tuo reikalingesnis bendras darbininkų atkirtis* Leninas R II 87. *Kuo smulkesnė sėkla, tuo sajesnė* Ds. *Kuo gyvulus ryklesnis, tuo riebesnis* Pnmp. *Kuo sunkesnis darbas, tuo saldesnis miegas* Jrb. *Juo didesnės tankmės medis, juo geresnis statybai, nes tokios pušys visada esančios išbėginės* Pd. *Tas mūsų vaikas ką didesnis, tą kvailesnis* Jrb.

Toks aukštesniojo laipsnio būdvardžių vartojimas yra dviejų lyginių su eliatyvinės reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiais sujungimas. Pvz., sakinyje: *Kuo sunkesnis darbas, tuo saldesnis miegas* iš tikrųjų darbo sunkumas lyginamas ne su saldžiu miegu, o su kitais darbais, kokie jie yra apskritai.

Aukštesniojo laipsnio būdvardžiai, išplėsti tam tikrais žodžiais

§ 17. Aukštesniojo laipsnio būdvardžiai vartojami su prieveiksmais, įvardžiais ir prieveiksminėmis bei įvardinėmis dalelytėmis. Kai kurie įvardžiai, prieveiksminės bei įvardinės pabrėžiamosios dalelytės, einančios su aukštesniojo laipsnio būdvardžiais, būdingos tik tam tikroms laipsnio reikšmėms ir padeda jas išskirti bei nustatyti.

Kaip jau anksčiau buvo minėta, dalelytė *dar* padeda nustatyti subjekto pabrėžiamojo pobūdžio reikšmę. Ši dalelytė taip pat sustiprina ir tuo parodo objekto pabrėžiamojo pobūdžio reikšmę, pvz.:

Narsus buvo Šarūnas, bet Šviedrys dar narsesnis; šveitrus buvo Šarūno kalavijas, bet Šviedrio dar šveitresnis; ristas buvo Šarūno žirgas, bet Šviedrio dar ristesnis Krėv DŠP 51.

Tuo būdu dalelytė *dar* yra pabrėžiamojo pobūdžio daiktų lyginimo rodiklis.

Aukštesniojo laipsnio būdvardis su pabrėžiamosiomis dalelytėmis, mažinančiomis daikto ypatybės kiekį, paprastai turi santykinio pobūdžio objekto lyginamąją reikšmę, pvz.:

Jis ne ką vyresnis už mane Jrb. *Moteriškujų maž ką buvo įvairesnis drabužis* Dauk B 39.

Su įvardžiais, neapibrėžiančiais nurodomojo daikto bei ypatybės, aukštesniojo laipsnio būdvardžiai turi eliatyvinę reikšmę, pvz.:

Tokiomis pavasario šilumos laukimo dienomis rūpesčio prikamuoti Bagynų valstiečiai ir iš kitų sodžių ėmė lankytis vieni pas kitus, ypač jei kokia nepaprastė žinia iš tolimesnių vietų pasiekdavo jų pirkias Myk-Put S 159—160. Tą vakarą pašnekesys ėjo nesklandžiai, nebuvo paliesta jokia įdomesnė tema Myk-Put S 323. Jam bet kaip nepaduosi, vis ko grynėsio reikia (grietinės, sviesto) Sml.

Aukštesniojo laipsnio subjekto reikšmės rodikliais yra prieveiksminis junginys *kas kartas*, prieveiksminė pabrėžiamoji dalelytė *vis*, pvz.:

*Rodos, debesų nebuvo nė balso, o lietus nei iš šen, nei iš ten, pirma smulkus, pamažu, kas kartas sodresnis, pradėjo iš tiesų pliaup-
ti Žem R I 202. Tuo tarpu oras taisėsi. Debesys slinko į žiemius vis su
didesnėmis prošvaistėmis Myk-Put S 212.*

Aukštesniojo laipsnio būdvardžiai, neturintys laipsnio reikšmės

§ 18. Kai kurie aukštesniojo laipsnio būdvardžiai dabartinėje literatūrinėje kalboje turi atitrauktą reikšmę — neberodo didesnio ypatybės kiekio, pvz.: *paskėsnis*, -ė 'paskui einantis, vėlesnis'. Šis būdvardis neturi nelyginamosios formos, dėl to sunkiau jam buvo išlaikyti ir laipsnio reikšmę. Literatūrinėje kalboje nebeturi laipsnio reikšmės ir aukštesniojo laipsnio būdvardis *tolėsnis*, -ė 'toliau einantis': *Tarybinės liaudies jėgos nukreiptos į tolesnį darbo žmonių gerovės kėlimą* tsp. Naują atitrauktą reikšmę be laipsnio niuanso taip pat turi perkeltine prasme pavartoti žodžiai, pvz.: *mažėsnis*, -ė 'nuolaidus': — *Na, kad ten negali. Gana kentėjo ir norėjo Katrė būti mažesnė* Žem R I 83.

Tokių laipsnio reikšmės netekusių aukštesniojo laipsnio būdvardžių dabartinėje literatūrinėje kalboje nedaug.

§ 19. Aprašomosios (analitinės) aukštesniojo laipsnio lytys iš nelyginamosios formos su aukštesniojo laipsnio prieveiksmais, apskritai, dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje vartojamos retai. Dažniau pasitaiko tokios formos būdvardžių, kurių nelinkstama laipsniuoti. Šios formos vartojamos ir pasakymuose su neiginiu *ne*, pvz.: *Labiau purvinas nebegalėjo ateiti* [vaikas] Skp. *Bėglus mano juodbėrelis, bet nemažiau bėgli mergelės akelė* Slnt.

Aukštėlesnysis laipsnis

§ 20. Aukštėlesnysis būdvardžių laipsnis yra sudaromas su sudėtine priesaga *-ėlesnis*, -ė. Formantas *-ėl-* yra mažybinių būdvardžių, o *-esn-* aukštesniojo laipsnio priesaga. Tuo būdu pagal savo darybą aukštėlesniojo laipsnio formos yra mažybiniai aukštesniojo laipsnio būdvardžiai. Pagal reikšmę aukštėlesnysis laipsnis taip pat nėra iš esmės naujas laipsnis. Jis rodo šiek tiek, truputį didesnę daikto ypatybės kiekį kito lyginamo daikto, kitų daiktų, kokie jie paprastai būna, ir to paties daikto kitos būsenos atžvilgiu. Tuo būdu aukštėlesnysis laipsnis nuo aukštesniojo skiriasi tikrai mažesniu žymimos ypatybės kiekiu; visai jis nesiskiria

daiktų ypatybės apibrėžimo būdais, dėl to jį galima laikyti pirmąja, mažesne aukštesniojo laipsnio pakopa. Kaip aukštesniojo, taip ir aukštesniojo laipsnio būdvardžiai turi tris pagrindines reikšmes: objekto lyginamąją, subjekto lyginamąją ir eliatyvinę reikšmę.

Objekto reikšmės aukštesniojo laipsnio būdvardžiai paprastai nusakoma daikto didesnę ypatybę santykinio pobūdžio lyginimu, pvz.:

Geniulis ūgiu buvo mažėlesnis už direktorių Dov DİN 165. Jonas buvo senėlesnis už mane Jabl R I 207. Pati nieko ir žemėlesnė [už vyrą], kad vyras tai nederėtų Ds.

Subjekto lyginamosios reikšmės pavyzdžiai:

Kad būtų buvęs ir mėtųs ir vėtųs, būtų bent gudrėlesnis buvęs Jabl R I 319. Kai išgėriau vaistą, tuoj sveikėlesnė pasidariau Rgv.

Eliatyvinės reikšmės pavyzdžiai:

Paimk kur laibėlesnių malkų, greičiau įsikurs Ds.

Aukštesniojo laipsnio būdvardžių, išplėstų žodžiu truputį, reikšmė nepasikeičia, plg.: *Jo žmona truputį už jį mažėlesnė Ds. Šiandien mano ligonis jau truputį gerėlesnis Ob.*

Aukštesniojo laipsnio būdvardžiai yra labai gyvi rytų aukštaičių tarmėse. Iš šių tarmių jie ir bus atėję į literatūrinę kalbą.

Aukščiausiasis laipsnis

§ 21. Aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai rodo, kad jų žymimi daiktai turi didžiausią ypatybės kiekį, palyginti su visais kitais daiktais. Dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje galima išskirti dvi aukščiausiojo laipsnio reikšmes: objekto lyginamąją ir nelyginamąją — eliatyvinę reikšmę.

1. Objekto lyginamoji reikšmė

§ 22. Objekto lyginamosios reikšmės aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai pažymi, kad iš tam tikros grupės daiktų vienas daiktas turi didžiausią ypatybės kiekį. Parodydamas didžiausią daikto ypatybės kiekį, šios reikšmės aukščiausiasis laipsnis žymimą daiktą iškelia į pirmąją vietą, tuo būdu išskiria jį iš visų lyginamų ar tik galvoje turimų daiktų. Objekto lyginamosios reikšmės aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai vartojami su prielinksnių už, iš, tarp ir įvardžio visas, -a junginiais, su išskirties kilmininku, įvardžiais *katras, kuris* ir įvardiniu prieveiksniu *kur*, taip pat pasakomi ir be jokių išskiriamųjų žodžių, pvz.:

Stašys, kuris buvo iš jų įtaringiausias, pajuto Dimšelės žodžiuose grėsmę Myk-Put S 72. Eglė laimingiausia iš visų marčių, ji nelieja gausiai ašarų karčių Nėr P I 269. Raibukė dėdingiausia už visas [vištas] Gs. Bet tarpu visų garsių tos giminės vyrų, tarpu visų, kurie sėdėjo aukštoje Merkinės pilyje, garsiausias buvo senas bajoras Mykis Krėv DŠP 24. Ten, kur sravus Merkys, bėgdamas tekėdamas per žalias pievas, per alksnynus, krūmotus šlaitus, plukdo savo tyrų van-

denėlį platun Nemunėlin, yra ten aukštas ir status kalnas, visų kalnų aukščiausias, o ant to kalno tvirta pilis, garsi Merkinė, visų pilių tvirčiausia Krėv DŠP 22. — Gerai, aš dovanosiu jam kerštą, — atsakė Saulys, — bet jo žmonės užmušė vyrą, kuris artimiausias man buvo Krėv DŠP 125. Kur blogiausias darbas, kas ko nenori dirbti, kiekvienas tą mažąjį pastumdėlį stumia Žem R II 374. Katras jauniausias, visiems patogiausias, tai tas mano bernelis (d.) Jrb. Juk geras buvo kaimynas Daubaras. Visame kaime darbščiausias ir išmintingiausias Myk-Put S 406. Šeimininkas ištraukė iš pašiūrės geriausias savo vežėčias, ant geležinių ašių, su lingine sėdyne Balt PV 72. Štai ji, mano žemėl Man jina gražiausia. Ji mane augino, guosdavo mane Miež ML 10. Šoka vyresnioji iš bangų smagiai, šoka ir antroji, rengiasi skubiai. Eglė tik jauniausia vandenį dar vis: baltą veidą prausia, taškos lyg žuvis Nėr P I 256.

2. Nelyginamoji — eliatyvinė reikšmė

§ 23. Eliatyvinės reikšmės aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai parodo sustiprintą, labai didelį neapibrėžtą daikto ypatybės kiekį. Lyginamasis momentas šiuo atveju, galima sakyti, visai išnyksta; taip pat ši reikšmė neturi išskiriamojo elemento. Tuo būdu šios rūšies aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai iš dalies taip pat išeina iš laipsnio kategorijos ribų. Pagal savo funkciją jie priartėja prie subjektyvinės reikšmės mažybinių formų, žinoma, tik neturi maloninio atspalvio, pvz.:

O visokios šmėklos, tarsi pragaro dvasios, lakstė aplinkui *baisiausi*ų nebūtų žvėrių pavidalu, gąsdino iš visų pusių, kaukė vilkais, cypė gyvatėmis, lojo šunimis Bil R 108. Žentelis, matau, *geriausias* besąs žmogus, mylėsi pačią ir manęs nespardysi senatvėje, taipogi ir mes tamsią mylėsime... be galo Žem R I 126. Gražu buvo neapsakomai. Danguje nė *mažiausio* balto debesėlio Bil R 69. — O lupdavo, oi lupdavo! — kalbėjo toliau, atsiminęs praeitį, senelis, linguodamas žila savo galva. — Už *menkiausią* daiktėlį kraujas plaukte plaukė Bil R 72. Atvažiuok rytoj apie gaidžius, pritaisysiu visą vežimą *puikiausios*, išdžiovinęs kaip ragas medžiagos Žem R I 173. Ir *smarkiausia* žiema bijo pavasario Rk.

Kai eliatyvinės reikšmės aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai reiškia būdingą daikto ypatybę, jie lengvai pakeičiami atitinkamos reikšmės įvardžiutinėmis formomis, pvz.:

Kaip viesulai sustaugė, kaip audra sužžėjo, kaip trys griausmai sugriaudė — per kalnus *aukščiausius* (=aukštuosius), per girias *tamsiausias* (=tamsiąsias), per lygius laukus, per plačias pievas kaip viesulas lėkė, plaukė balsas: — Už trylikos metų viską priminsiui! Krėv DŠP 72. Tėveli mano *brangiausias* (=brangusis), kuo aš tau taip nusidėjau, kad tu mane į tokį pragarą įstūmei?! Žem R I 88. Per tuos *gražiausius* (=gražiuosius) vasaros laikus visi paukšteliai išperi vaikus BM 431. Bėkit, bėkit mūsų upės į *maria*s *giliausias* (=giliąsias)! Ir skambėkit mūsų dainos po šalis *plačiausias* (=plačiąsias)! Mair R

I 124. — *Seserėle mano mieliausia (=mieloji), ar virei ką nors šiandien? Velniskai esti noriu* LzP I 97.

§ 24. Dabartinėje literatūrinėje kalboje retai vartojami subjekto reikšmės aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai. Tik išimtiniais atvejais galime pasakyti: *Šiandien jis geriausias*.

Aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai, išplėsti kitais žodžiais

§ 25. Aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai dažnai išplečiami pažymimaisiais įvardžiais ir sustabarėjusiais jų linksniais, virtusiais pabrėžiamosiomis dalelytėmis, taip pat to paties būdvardžio nelyginamosios formos daugiskaitos kilmininko linksnio.

Su objekto lyginamosios reikšmės aukščiausiojo laipsnio būdvardžiais dabartinėje literatūrinėje kalboje dažniau vartojami įvardžiai ir jų linksniai: *visų⁸, pats, kuo*. Rečiau pasitaiko nelyginamosios formos daugiskaitos kilmininko linksnis arba žodelis *užvis*. Minėtieji įvardžiai bei jų linksniai sustiprina aukščiausiąjį būdvardžių laipsnį, dėl to jis su nurodytaisiais žodžiais vadinamas *visų aukščiausiuoju* laipsniu, pvz.:

*Jis visų geriausias mokiny*s Jabl R I 206. *O jų dainelės kap lakštužėlių, tai visų skambiausios* Krėv LD 165. *Strypčioju poražienas kuo atsargiausiai, lyg žąsinas tarp akmenų, minu ant kulno, statau koją šonu, kietai suspaudęs pirštus, ir visuomet pastatau taip, kad pats aštriausias ražienojus susmenga į žaizdotą tarpupirštį* Balt PV 113. *Kuo širmiausias, kuo gražiausias—tai tavo žirgelis* JV 198. *O ši trečioji jaunių jauniausia vartus atkėlė ir palydėjo* BsO 211. *Užvis brangiausias laikas pavasarį* Ds.

Tarmėse aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai išplečiami dar žodeliu *pervis*, taip pat vartojami su pabrėžiamąja dalelyte *per*, pvz.:

Pervis didžiausias tinginys—Pramėnės vaikas Krš. *Protin-giejiem broliam davė geriausius arklius, ė durniui—blogiausį per blogiausį* (ps.) Prng.

Eliatyvinės reikšmės aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai negali būti išplėsti žodžiais *pats, visų, užvis, pervis*, nes jie yra lyginamojo elemento rodikliai. Šios rūšies būdvardžiai gali būti vartojami su pabrėžiamąja dalelyte *kuo* ir to paties būdvardžio nelyginamosios formos daugiskaitos kilmininku, pvz.:

Aš tau linkiu kuo geriausios kloties Up. *Aukit, linai, kuo didžiausi, kraukit žiedus kuo gražiausius* NS 45. *Kazimieras turi visokių knygelių, jose yra dainelių—gražių gražiausių* Žem R I 31.

§ 26. Aprašomosios (analitinės) aukščiausiojo laipsnio formos iš įvardžio *pats,-i* bei įvardžio *visas,-a* daugiskaitos kilmininko *visų* ir įvardžiuotinio būdvardžio dabartinėje lietuvių lite-

⁸ Žemaičių tarmėje vietoje *visų* vartojamas vienaskaitos įnagininko linksnis *visu*: *Paskuo avys buvo jiems visu naudingiausiais gyvūlais, kurie davė jiems ne vien apdarą, bet ir pavalgą* Dauk B 31.

ratūrinėje kalboje nėra labai išsigalėjusios. Reikšmės atžvilgiu jos artimos aukščiausiojo laipsnio būdvardžių su tais pačiais įvardžiais junginiams⁹, plg.:

O patys gerieji ir ilgieji rąstai jų už didelius pinigus paroduodami laivams statyti Balč HP 203—204. *Čia mūsų visų prastieji rugeliai* Jabl R I 213.

Lietuvių kalboje yra dar junginių iš pakartotų nelyginamosios formos linksnių, iš nelyginamosios formos ir mažybinių bei prieviksminių lyčių. Jie reiškia atitrauktą labai didelį daikto ypatybės kiekį be jokio lyginimo su kitais daiktais, pvz.:

O juk ateis diena, kad nebegaus patrankos. Ir gėdos kruvinos pasauliui bus gana. Aš ateitį regiu su kūdikiu ant rankos, šviesiom šviesiom akim ir džiaugsmo šypsena Nėr P I 113—114. *Žaliutės žaliuos uogos* Ėr. *Gi padai gerai geri* Pc. *Ragaišis buvo žaliui žalias* Grž.

Panašaus pobūdžio konstrukcijos dėl savo nelyginamosios reikšmės prie laipsnio kategorijos nebepriklauso.

§ 27. Dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje laipsnio kategorija yra dar gana stipri. Būdinga, kad mūsų sufiksinių laipsnio formų, — tiek aukštesniojo, tiek aukščiausiojo laipsnio, — nelinkstama pakeisti aprašomosiomis (analitinėmis) lyginamosiomis formomis. Lietuvių kalboje laipsnio kategorijos deformacija vyksta iš vidaus — pačių laipsnio formų lyginamojo elemento silpnėjimu, nelyginamųjų (eliatyvinių) reikšmių priartėjimu prie kitų formų bei konstrukcijų reikšmės.

§ 28. Ne visi būdvardžiai laipsniuojami. Kaip pradžioje pažymėjome, tam tikrais ypatybės laipsniais gali skirtis tik kokybiniai būdvardžiai. Santykinės reikšmės būdvardžiai nelaipsniuojami, pvz., lietuvių literatūrinėje kalboje neturi laipsnių išvestiniai *ia*-kamieniai dariniai: *medinis*, *-ė*, *pernėkštis*, *-ė*, *baltakaštis*, *-ė* ir t. t. Išimtį sudaro sudėtinės priesagos *-utinis*, *-ė* dariniai; jų vartojamas aukščiausiasis laipsnis, pvz.: *Buržuazija griebiasi kraštutiniausių priemonių, siekdama sustabdyti nenumaldomą istorijos eigą, atitolinti savo neišvengiamą prazūtį* tsp.

Ne visi ir kokybiniai būdvardžiai turi laipsnius. Tai priklauso nuo būdvardžio reikšmės ir konteksto. Pvz., negali būti laipsniuojami kai kurie padėtį, būklę reiškiantys būdvardžiai: *kniūbsčias*, *-ià*, *stāčias*, *-ià*, *gulūs* (medis), *traknì* (šiaudai), *gývas*, *-á* 'nemiręs', *išvirkščias*, *-ià*, *bāsas*, *-à*, *batūotas*, *-a*, *kailinētas*, *-a* 'apsivilkęs kailiniais', *pėsčias*, *-ià*, *baūžas*, *-à*, *beřgždžias*, *-ià*, *veršinga*, *nėščià*, *dvýnas*, *-à* ir kt. Negali turėti laipsnių perkeltinės reikšmės būdvardžiai, rodantys daikto būklę, pvz.: *júodas*, *-à* reikšme 'nesėtas': *Júodas pūdymas* Skp; *júodas*, *-à* reikšme 'neužbaltintas, neuždarytas': *J u o d u s grybus* (be grietinės) *valgiau* Šts; *apvalūs*, *-i* reikšme 'sveikas, visas': *Užkaisk apvalių ropių* (nepiaustytų) Klp. Taip pat neturi laipsnių formų perkeltinės reikšmės būdvardžiai, artimi kai kuriems įvardžiams, pvz.: *apvalūs*, *-i* reikšme 'visas, ištisas': *Kailinius išdėvėjau*

⁹ Plačiau žr. A. Valeckienė, Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas. — „Literatūra ir kalba“, 2, 228—229, Vilnius, 1957.

āpvaiļus metus Krkl. Nelinkstama laipsniuoti kai kurių spalvą reiškiančių būdvardžių, paprastai rodančių gyvulių plauko spalvą, pvz.: *laūkas*, *širmas* (arklys), *šėmas*, *žālas* (jautis), taip pat *drýžas* (audeklas), nors dainose šių būdvardžių laipsnio formų pasitaiko. Ne visada laipsniuojami kokybiniai būdvardžiai, sudaryti iš daiktavardžių. Pvz., negalimi laipsniai priesagos *-iškas*, *-a* būdvardžių, reiškiančių, panašiai kaip *-inis*, *-ė* būdvardžiai, daikto rūši: *mėšiškas* (valgymas), *píeniška* (sriuba), *výriški* (marškiniai), *miliškas* (audimas) ir kt. Nelabai tinka laipsniuoti ir tokie daiktavardiniai būdvardžiai, kurie reiškia ko nors buvimą visame daikto paviršiuje, pvz.: *miltúotas*, *-a*, *puřvinas*, *-ā*.

Sutrumpinimai

Alv	— Ąlovė, Daugų r.
Balč AZ	— J. Verne, Aplink žemę per 80 dienų, vertė J. Balčikonis, Kaunas, 1947. (Skaitmens rodo puslapius).
Balč HP	— V. Haufas, Pasakos, vertė J. Balčikonis, Vilnius, 1956. (Skaitmens rodo puslapius).
Balt PV	— J. Baltušis, Parduotos vasaros, Vilnius, 1958. (Skaitmens rodo puslapius).
Baran AŠ	— A. Baranauskas, Anykščių šilelis, Vilnius, 1949. (Skaitmens rodo puslapius).
Bil R	— J. Biliūnas, Raštai, Kaunas, 1947. (Skaitmens rodo puslapius).
BM	— Litauische Mundarten, ges. von A. Baranowski, Band I: Texte aus dem Weberschen Nachlass herausgegeben von F. Specht, Leipzig, 1920. (Skaitmens rodo puslapius).
BsO	— Ožkabalių dainos, Surinko J. Basanavičius, Shenandoah, Pa, 1902. Du tomai. (Skaitmens rodo dainos numerį).
d.	— daina
Dauk B	— Budą Senovės — Lėtuvių Kalnienų ir Žamajtių išsraszę Pagal Senowęs Rasztų Jokyb's Łaukys, Petropilie, 1845. (Skaitmens rodo puslapius).
Dglš	— Daugėliškis, Ignalinos r.
Dov DĮN	— J. Dovydaitis, Dideli įvykiai Naujamiestyje, Vilnius, 1953. (Skaitmens rodo puslapius).
Dr	— Darbėnai, Kretingos r.
Ds	— Dusetos
Ėr	— Ėriškiai, Ramygalos r.
gr.	— senovės graikų kalba
Grz	— Gruzdžiai, Šiaulių r.
Grž	— Grūžiai, Joniškėlio r.
Gs	— Geistaraĩ (Didvyžiai), Vilkaviškio r.
ide.	— indoeuropiečių kalbos
Ign	— Ignalinā
Jabl R I	— J. Jablonskis, Rinktiniai raštai, I, Vilnius, 1957. (Skaitmens rodo puslapius).
JD	— Lietuviškos dājnos užrašýtos par Antānā Juškévičē, 3 tomai, Kazanē, 1880, 1881, 1882. (Skaitmens rodo dainos numerį).
Jnšk	— Joniškėlis
Jrb	— Jurbarkas

- JV — Lietuviškos svotbinės dainos užrašytos per Antaną Juškévičę ir išspaudintos par Joną Juškévičę, Petropylė, 1883. (Skaitmens rodo dainos numerį).
- Jž — Jūžintaĩ, Dusetų r.
- Klp — Klaipėda
- Kp — Kūpiškis
- Krėv DSP — V. Krėvė, Dainavos šalies senų žmonių padavimai, Vilnius, 1957. (Skaitmens rodo puslapius).
- Krėv LD — V. Krėvė-Mickevičius, Dainavos krašto liaudies dainos, Kaunas, 1924. (Skaitmens rodo puslapius).
- Krk1 — Karklėnai, Varnių r.
- Krš — Kuršėnai
- Krt — Kaūtena, Kretingos r.
- Krtv — Kūrtuvėnai, Šiaulių r.
- Leninas R — Vladimiras Iljičius Leninas (1870—1924), jo raštų vertimai. (Skaitmens rodo 1950—1955 m. leidimo tomus ir puslapius).
- Lp — Lėpalingis, Veisiejų r.
- Lš — Liškiavė, Veisiejų r.
- LzP I — Lazdynų Pelėda, Raštai, I, Vilnius, 1954. (Skaitmens rodo puslapius).
- Mair R I — Maiironis, Rinktiniai raštai, I, Vilnius, 1956. (Skaitmens rodo puslapius).
- Miež ML — E. Mieželaitis, Mano lakštingala, Vilnius, 1956. (Skaitmens rodo puslapius).
- Myk-Put S — V. Mykolaitis-Putinas, Sukilėliai, Vilnius, 1957. (Skaitmens rodo puslapius).
- Nėr P I — Salomėja Nėris, Poezija, I, A. Venclovos redakcija, įvadas ir paaiškinimai, Kaunas, 1946. (Skaitmens rodo puslapius).
- Nj — Naujamiestis, Panevėžio r.
- Nmn — Nemunaitis, Alytus r.
- NS — Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje, A. R. Niemi ir A. Sabaliausko surinktos, Annales Academiae scientiarum Fennicae, Ser. B. Tom VI (1911). (Skaitmens rodo dainos numerį).
- Ob — Obėliai
- Pc — Pociūnėliai, Šeduvos r.
- Pd — Padubysys, Kelmės r.
- Pln — Plūngė
- Plt — Pläteliai, Salantų r.
- PnmP — Panemunis, Pandėlio r.
- Prng — Paringys, Ignalinos r.
- ps. — pasaka
- Rdm — Rudaminė, Lazdijų r.
- Rgv — Raguvė, Troškūnų r.
- Rk — Rōkiškis
- Rod — Rōdūnė, Baltarusijos TSR, Gardino sritis
- Rz — Rozalimas, Pakruojo r.
- Skp — Skāpiškis, Pandėlio r.
- Skr — Skišsnemunė, Jurbarko r.
- skr. — sanskritas
- Slnt — Salantaĩ
- Sml — Smilgiai, Šeduvos r.
- Srv — Surviliškis, Dotnuvos r.
- StnD — Daynas Žemaycziu surinktas yr ysždutos par Symona Stānewicze Mokslynynka lyteraturas yr gražiuju prytyrimu, Vylniuje Spaustuwiej' B. Neumana Metuose 1829. (Skaitmens rodo dainos numerį).
- Svn — Suvainiškis, Pandėlio r.
- Šts — Šātės, Skuodo r.
- Švnc — Švenčionys ir Švenčionėliai

Trgn	— Taurāgnai, Utenos r.
tsp.	— tarybinė spauda
Tvr	— Tverėčius, Ignalinos r.
TŽ	— Tauta ir Žodis. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, I—VII kn., Kaunas, 1923—1931. (Skaitmens rodo knygas ir puslapius).
Up	— Upyna, Skaudvilės r.
Upt	— Upytė, Panevėžio r.
Ut	— Utena
Užp	— Užpaliai, Dusetų r.
Vaižg DD	— Vaižgantas, Dėdės ir dėdienės, Kaunas, 1945. (Skaitmens rodo puslapius).
Vdk	— Viduklė, Raseinių r.
Vencl R III	— A. Venclova, Raštai, III, Vilnius, 1955. (Skaitmens rodo puslapius).
Vkš	— Viešniai, Akmenės r.
Vlk	— Valkininkai, Eišiškių r.
Žem R	— Žemaitė, Raštai, šeši tomai, Vilnius, 1956—1957. (Skaitmens rodo tomus ir puslapius).

СТЕПЕНИ СРАВНЕНИЯ ИМЕН ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ В СОВРЕМЕННОМ ЛИТОВСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ И ИХ ЗНАЧЕНИЯ

А. А. ВАЛЯЦКЕНЕ

Резюме

В современном литовском литературном языке можно выделить две самостоятельные степени сравнения: сравнительную и превосходную. Обе степени сравнения являются синтетическими формами, образуются при помощи специальных суффиксов. Аналитические формы степеней сравнения в современном литовском литературном языке встречаются сравнительно редко. Между значениями сравнительной и превосходной степени резких границ нет: в определённых случаях сравнительная степень может приобрести значение превосходной степени.

Значение сравнительной степени выступает: 1) при сопоставлении одного предмета с другим или с другими, имеющими подобные качества, 2) при сравнении того же предмета в различных обстоятельствах, 3) без определенного сравнения (элятивное значение). Сравнение конкретных вещей или того же предмета в различных обстоятельствах носит двоякий характер: в форме сравнительной степени прилагательное может называть признак в большей мере, чем полнота данного признака (подчеркивающее сравнение), также оно может показать только разницу между количеством признака двух отвлеченных предметов или того же предмета в разных обстоятельствах (относительное сравнение). Имя прилагательное в форме превосходной степени может выражать как высшую степень качества по сравнению с другими предметами этого

рода, так и безотносительно высокую степень качества. Превосходная степень в современном литовском литературном языке редко показывает высшую степень качества в сравнении того же предмета в различных обстоятельствах.

Безотносительные, т. е. элятивные значения как сравнительной, так и превосходной степени развились от значений, обладающих соотносительным характером. Они уже отчасти выходят за рамки категории степеней сравнения и семантически сближаются с формами субъективной оценки, иногда даже с местоименными формами имен прилагательных. Все-таки элятивные значения не могут заменить выше указанных форм, не покрывают их полностью; совпадают только некоторые случаи их употребления.

Относительные значения форм степеней сравнения отличаются от элятивных значений синтаксическими функциями: для первых более характерной является функция именной части сказуемого, элятивные значения чаще всего выражают определение.

Исходя из значений степеней сравнения, основной чертой категории степеней сравнения считаем сопоставительный или относительный элемент при выражении степени качества.

Сравнительная степень имени прилагательного выступает в предложениях с предлогом *už* и союзами *kaip*, *nekaip*, *negu*, *nei*. Высшая степень качества выражается посредством сочетаний предлогов *iš*, *už*, *tarp* и местоимения *visas*, *-a*, также посредством родительного падежа без предлога, местоимений *kuris*, *-i*, *katras*, *-a*, наречия *kur*. Элятивные значения сравнительной и превосходной степени не имеют в предложении ни каких показателей сравнения.

В современном литовском литературном языке относительные прилагательные степеней сравнения не образуют; также не имеют форм степеней сравнения некоторые качественные прилагательные, в частности переносные значения отдельных имен прилагательных.
